

УДК 616.02:-056.264 (091)

Долженко С. Г.

ORCID 0000-0001-7407-5388

Аспірант відділу логопедії
 Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка
 Національної академії педагогічних наук України
 (Київ, Україна) E-mail: dolzhenkos@ukr.net

Рібцун Ю. В.

ORCID 0000-0002-2672-3704

ResearcherID O-7464-2016

Кандидат педагогічних наук,
 старший науковий співробітник,
 старший науковий співробітник відділу логопедії
 Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка
 Національної академії педагогічних наук України
 (Київ, Україна) E-mail: logojuli@i.ua

ДО ПРОБЛЕМИ ЕТІОЛОГІЇ ЗАЙКАННЯ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Метою роботи є якісний аналіз психолого-педагогічної, логопедичної та медичної джерельної бази з проблеми висвітлення причин виникнення зайкання у дітей.

Методологія. Методологічною основою проведеного дослідження стали: теорії поетапного формування розумових дій (П. Гальперін, Н. Талізїна та ін.) та центральної організації рухів і усного мовлення (М. Бернштейн, М. Введенський, О. Лурія, О. Ухтомський та ін.); вчення про методи комплексної діагностики і корекції порушень мовленнєвого розвитку у дітей (Л. Волкова, К. Карлепп, Р. Лалаєва, В. Лубовський, О. Лурія, О. Мастюкова, О. Орфінська, Ю. Рібцун, Є. Соботович, Н. Трауготт та ін.); положення про закономірності та особливості психічного, психофізичного, особистісного розвитку дітей (Л. Божович, Л. Виготський, В. Крутецький, М. Лісіна, В. Мерлін та ін.); еволюційно-динамічний, нейропсихологічний підхід до вивчення дітей із розладами мовлення (Т. Ахутїна, Т. Візель, Т. Волковська, Г. Семенович, Т. Фотекова, Л. Цветкова та ін.); концепція про структуру мовних знань, механізми їх засвоєння та особливості оволодіння мовленнєвою діяльністю на практичному рівні у процесі онто- та дизонтогенезу (В. Бельтюков, Л. Виготський, М. Жинкін, Н. Жукова, М. Зесман, І. Зимня, О. Леонтьєв, Р. Левїна та ін.).

Нами були використані наступні методи: теоретичні – аналіз наукової спеціальної літератури з проблеми дослідження, джерел мережі Інтернет; історичний метод для вивчення причин виникнення зайкання у хронологічній послідовності; емпірично-теоретичні – проблемно-цільовий, порівняльний, методи абстрагування, аналізу, синтезу, аналогії для з'ясування зв'язків між минулим і сучасним, узагальнення, систематизації та інтерпретації досліджуваних даних.

Наукова новизна полягає у висвітленні розширеного комплексу можливих причин виникнення зайкання у сучасного контингенту дітей старшого дошкільного віку.

Висновки. Проблема етіології зайкання була і залишається актуальною для галузі логопедії, спеціальної психології та медицини. Незважаючи на велику кількість наукових розвідок з пошуку причин виникнення зайкання до сьогодні відсутня єдина концепція бачення специфіки мовленнєвого розладу. Детальний аналіз причин виникнення зайкання у дітей дасть змогу по-новому визначити можливі форми зазначеного порушення та намітити відповідні освітні маршрути в роботі з зайкуватими старшого дошкільного віку.

Ключові слова: розлади мовлення, етіологія, зайкання.

Постановка проблеми. Серед контингенту дошкільників з особливостями психофізичного розвитку значний відсоток складають діти з розладами мовлення. Одним з найпоширеніших і найскладніших мовленнєвих порушень у дітей є заїкання, яке значно погіршує процес формування особистості, ускладнює соціальну адаптацію, утруднює комунікативні можливості. Проблема заїкання ще з давніх часів викликала значний інтерес у цілої плеяди вчених та продовжує інтенсивно вивчатися сучасними науковцями. Минулий досвід створює міцне підґрунтя для інноваційних розробок у логопедичній галузі. Вивчення етіології виникнення заїкання дасть змогу дослідникам краще зрозуміти сутність мовленнєвого порушення, його механізми, намітити основні напрями діагностичної та компенсаційної роботи [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У рамках модернізації системи освіти та спеціальної допомоги дітям з особливостями у розвитку Інститутом спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, НПУ імені М. П. Драгоманова, Інститутом *корекційної педагогіки* РАО та іншими інститутами зарубіжжя розробляються принципово нові підходи щодо формування, розвитку та компенсації психомовленнєвої діяльності таких дітей (Е. Данілавічюте, А. Зікеєв, Т. Зикова, С. Конопляста, З. Ленів, М. Малофєєв, О. Нікольська, Ю. Рібцун, В. Синьов, О. Стребелєва, В. Тарасун, Г. Чірка, М. Шермет та ін.).

Метою статті є якісний аналіз психолого-педагогічної, логопедичної та медичної джерельної бази з проблеми висвітлення причин виникнення заїкання у дітей.

Методологія. Методологічною основою проведеного дослідження стали: теорії поетапного формування розумових дій (П. Гальперін, Н. Талізін та ін.) та центральної організації рухів і усного мовлення (М. Бернштейн, М. Введенський, О. Лурія, О. Ухтомський та ін.); вчення про методи комплексної діагностики і корекції порушень мовленнєвого розвитку у дітей (Л. Волкова, К. Карлепп, Р. Лалаєва, В. Лубовський, О. Лурія, О. Мастюкова, О. Орфінська, Ю. Рібцун, Є. Соботович, Н. Трауготт та ін.); положення про закономірності та особливості психічного, психофізичного, особистісного розвитку дітей (Л. Божович, Л. Виготський, В. Крутецький, М. Лісіна, В. Мерлін та ін.); еволюційно-динамічний, нейропсихологічний підхід до вивчення дітей із розладами мовлення (Т. Ахутіна, Т. Візель, Т. Волковська, Г. Семенович, Т. Фотєкова, Л. Цветкова та ін.); концепція про структуру мовних знань, механізми їх засвоєння та особливості оволодіння мовленнєвою діяльністю на практичному рівні у процесі онто- та дизонтогенезу (В. Бельтюков, Л. Виготський, М. Жинкін, Н. Жукова, М. Зеєман, І. Зимня, О. Леонтєв, Р. Левіна та ін.).

Нами були використані наступні **методи**: теоретичні – аналіз наукової спеціальної літератури з проблеми дослідження, джерел мережі Інтернет; історичний метод для вивчення причин виникнення заїкання у хронологічній послідовності; емпірично-теоретичні – проблемно-цільовий, порівняльний, методи абстрагування, аналізу, синтезу, аналогії для з'ясування зв'язків між минулим і сучасним, узагальнення, систематизації та інтерпретації досліджуваних даних.

Результати дослідження. Первинні згадки про причини заїкання мали випадковий, недиференційований характер. Ще у Біблії згадується, що недорікуватістю та заїканням страждав пророк Мойсей. Перший опис симптомів заїкання, без згадки терміну, належить *Гіппократу* (460-377 рр. до н. е.), який вбачав причину розладу в ураженні мозку як джерела мовленнєвих імпульсів. *Арістотель* називав заїкання ентелехією (порушення життя як цілеспрямованого процесу організму) та вважав його причинами «вологість» головного мозку, вкорочену під'язикову вуздечку або деформацію піднебіння. *Х. Лагузен* (1839) припускав, що причинами заїкання є переляк, гнів, страх, наслідування.

Подальші наукові розвідки про етіологію виникнення заїкання характеризуються своєю комплексністю. *Г. Гутцман* (1924) вважав, що при заїканні першоосновою є дезорганізація функції дихання, а вторинною причиною – страх мовлення. *Е. Фрешельс* (1931) зазначав, що причинами виникнення заїкання є неправильне виховання дітей, астенізація організму унаслідок інфекційних захворювань, недорікуватість, наслідування, переучування ліворукості [11]. *М. Хватцев* (1937) серед причин мовленнєвих розладів виокремив органічні (анатоми-фізіологічні, морфологічні), функціональні (психогенні), соціально-психологічні та психоневрологічні.

А. Ястребова (1980) вважала, що причинами заїкання можуть стати травми голови, тяжкі хвороби, наслідування зразків неправильного мовлення, переляк, а також прояви гніву та страху. Аналізуючи мовленнєву діяльність дітей із заїканням, дослідниця підкреслює, що ступінь прояву розладу прямо пропорційно залежить від умов спілкування та власне змісту мовлення [14].

Деякі погляди науковців щодо причинності заїкання є суперечливими. Так, на думку *В. Куршева* (1973) основним феноменом виникнення заїкання є порушення голосоутворення, при яких заїкувати з легкістю промовляють глухі приголосні звуки, а от голосні – зі значними труднощами [15].

На сьогодні виділяють дві основні групи причин виникнення заїкання (Н. Асатіані, Л. Беякова, О. Дьякова та ін.):

1. *Причини, що призводять до виникнення заїкання* («підґрунтя») – ті, які стосуються як батьків заїкуватої дитини (різні види захворювань, зокрема невротичні та інфекційні), так і власне її особистості

(невротичні прояви, соматичні захворювання, особливості емоційно-вольової сфери, спадкова обтяженість, органічні ураження центральної нервової системи).

2. *Несприятливі причини* («поштовхи») – анатомо-фізіологічні, психічні та соціальні [1].

На основі якісного аналізу наукових психолого-педагогічних, зокрема спеціальних логопедичних, медичних літературних джерел нами був репрезентований сучасний розширений **перелік можливих причин** виникнення заїкання:

- *генетичні* – спадкові, що передаються переважно по чоловічій лінії в якості рецесивної ознаки (у хлопчиків заїкання зустрічається в 4 рази частіше; 77% монозиготних близнюків є заїкуватими);

- *дидактичні* – надмірне перенавантаження дитини, невідповідним їй психофізичним і віковим особливостям, мовленнєвим (фонетичним, лексичним, граматичним, загальнозмістовим) і навчальним матеріалом; надмірне використання сучасних гаджетів (відеоігор на мобільних пристроях, планшетах, комп'ютерах); білінгвізм; переучування ліворукості; одночасне функціонування дитини у кількох інформаційних полях (наприклад, спілкування з матір'ю з одночасним прийомом їжі, складанням конструктора, переглядом телевізійної передачі чи мультфільму) (С. Скоблікова); дидактогенія; поліглосья (одночасне вивчення кількох мов);

- *мозкові* – пов'язані з ураженнями кори головного мозку, зокрема лобно-тім'яних ділянок (Nicole Neef); резидуально-органічні порушення, мінімальні мозкові дисфункції, наслідки енцефалітів, менінгітів у внутрішньоутробний, пренатальний і постнатальний періоди розвитку; перинатальна енцефалопатія, порушення обмінно-мозкових процесів, інфекції, травми, струси мозку; підвищений внутрішньочерепний тиск; екстрапірамідні порушення (Л. Волкова); нетипова латералізація мовленнєвої та зорової функцій (З. Туровська); динамічні порушення стріопалідарної системи (перерозподіл м'язового тону) (О. Шевцова);

- *мультифакторні* – симптомокомплекс проявів;

- *неврологічні* – слабкість нервової системи, що проявляється у вигляді неврозів, істеричних проявів, нічних страхів, енурезу, енкопрезу; вегето-судинна дистонія; гіперактивація нервової системи, особливо ділянок, що відповідають за руховий контроль (Luc F. De Nil); логофобічний (елективний), істеричний, аутистичний мутизм (М. Буянов);

- *нейрофізіологічні* – порушена міжпівкульна взаємодія, ліворукість, амбидекстрія (Л. Белякова, О. Дьякова); фізіологічні ітерації (повторювання) пов'язані з недостатністю тривалості видихуваного повітряного струменя для забезпечення плавного фразового мовлення; мовлення на вдиху; ранній мовленнєвий розвиток; спотворена обробка акту мовлення; хезитація у вигляді проблеми вибору лексем і граматичних структур для побудови фраз; невміння використовувати слова із довгострокової пам'яті; відсутність або недостатня кількість лексичних засобів (Е. Саїтбаєва); затримка мовленнєвого розвитку (поява фразового мовлення після 1,6-1,8 років); наявність інших мовленнєвих порушень (поліморфна дислалія, полтерн, тахілалія, моторна алалія, афазія);

- *психологічні* – конституційна схильність до психічних травм; швидка психоемоційна виснажувальність, емоційна лабільність, підвищена сором'язливість, боязливість, агресивність, помисливість; надмірні позитивні чи негативні емоції; неадекватна самооцінка (занижена, завищена); конфлікти; ревнощі до сіблінгів; ятрогенія; логофобія;

- *рухоритмічні* – пов'язані з недостатністю загальної темпо-ритмічної координації всього тіла та мовленнєво-рухового апарату зокрема; погана координованість у двох контрастних проявах: розгальмованість і перезбудження або незграбність і скутість;

- *соматогенні* – інфекційні, ендокринні та інші соматичні захворювання, інтоксикації, що призводять до астенизації усіх систем організму; надмірне вживання білкової їжі; інтенсивний ріст зубів; значні аденоїдні розрощення; зміни в діяльності органів дихання та кровообігу внаслідок сплеску емоцій, що йдуть кортико-вісцеральними шляхами (М. Тяпугін);

- *соціальні* – у вигляді несприятливого соціально-економічного середовища, завищених очікувань (вимог) батьків по відношенню до дитини, гіпер- (сюсюкання з дитиною) чи гіпоопіки (психічна депривація, педагогічна занедбаність); імперативне виховання; тривале штучне вигодовування з використанням соски; умови наявності у приміщенні сильних звукових і нюхових подразників, відсутності свіжого повітря; порушення режиму харчування та сну; булінг з боку дітей старшого віку.

Розкриємо найпоширеніші причини виникнення заїкання у дітей. Заїкання називають логоневрозом, тому саме *неврологічні* причини досить часто є основними в картині зазначеного розладу. Через деяку зовнішню схожість його прояву з епілепсією І. Сікорський називав заїкання «малою епілепсією» [9]. А. Куссмауль, І. Сікорський (1889) вважали, що заїкання – це спастичний невроз координації у вигляді раптового порушення безперервності артикуляції, що виникає унаслідок подразнюючої слабкості мовленнєвих центрів і судом у відділах мовленнєво-рухового апарату [5].

До середини ХХ ст. механізми заїкання розглядалися виключно спираючись на вчення І. Павлова про вищу нервову систему. Учений наголошував, що заїкання – це невроз, який проявляється слабкістю нервової системи у вигляді переважання підкіркових реакцій над кірковими. Значне збудження підкіркової

ділянки посилює гальмування інших ділянок кори, унаслідок чого порушуються нормативні параметри мовлення.

О. Кочергіна та М. Зеєман зазначають, що заїкання є цілісним захворюванням центральної нервової системи, а не окремим симптомом чи синдромом, та проявляється у вигляді перенапруження процесів збудження і гальмування, що призводить до виникнення патологічного умовного рефлексу. Якщо дитина зосереджується на своєму недоліку, то вторинними нашаруваннями виступають сором'язливість, прагнення самотності, пригнічений емоційний стан або, навпаки, розгальмованість та різкість у діях.

С. Ляпідевський і М. Лебединський також дотримувались думки, що заїкання – це нав'язливий невроз, очікування страху, переживання власної неповноцінності. В. Гіляровський, Н. Жинкін, В. Кочергіна, А. Поварін називали заїкання «неврозом мовлення» у вигляді психогенного захворювання внаслідок слабкості нервової системи. Г. Шостак первинним при заїканні вважав зрив вищої нервової діяльності унаслідок емоційного стресу або перенапруження нервових процесів у корі головного мозку. Т. Візель, М. Хватцев причину заїкання вбачають у недостатній координованості процесів збудження та гальмування унаслідок перенапруження нервової системи при одночасній дії подразників різноспрямованого характеру [12].

У монографії В. Шкловського «Заїкання» [13] автор описує розлад як системний мовленнєво-руховий невроз, нейромоторне дискоординаційне судомне порушення мовлення, що виникає під час комунікації. Причинами автор вважає раптові, агресивні дії на організм, зокрема переляки у дитячому віці від 2 до 6 років. Слабкість нервової системи або несприятливі зовнішні фактори викликають перенапруження нервових процесів у корі головного мозку, що може спровокувати нервовий зрив. У особливо вразливої дитини результатом нервового зриву стає розлад мовлення, з'являються явища судомного характеру або аритмії мовленнєвих рухів, порушується координація діяльності кори та підкірки головного мозку, діяльність умовно-рефлекторних механізмів.

Мозкові причини виникнення заїкання знаходимо у наукових працях Л. Белякової та Л. Андроновой-Арутюнян. Л. Белякова (1975, 1976) аналізує електроміограми мовленнєвих м'язів двох груп досліджуваних та простежує зв'язок між біоелектричною активністю м'язів та клінічним фоном заїкання, що дозволяє зробити висновки щодо наявності чи відсутності змін органічного генезу.

Цікавою є думка Л. Андроновой-Арутюнян з приводу пошуку причин виникнення заїкання. За результатами здійсненого дослідження авторка дійшла висновку, що основними причинами заїкання є ураження кори головного мозку внаслідок пологових травм та інфекційних захворювань.

І. Данілов, К. Поварін, І. Черепанов зазначають, що у стані сильного збудження та в умовах надмірної іррадіації в корі головного мозку дитини ще не виробляються умовні рефлекси гальмівного характеру, які б блокували судомне реагування, котре спричинює заїкання.

Згадки про *психологічні* причини виникнення заїкання знаходимо у працях неофрейдистів. А. Адлер вважав, що заїкання – це підсвідомий прояв нейротизму, котрий виникає унаслідок: 1) психічних травм або конфліктів з оточуючим середовищем; 2) викривленого впливу на еротичні зони (насамперед оральну) у період розвитку дитини; 3) підкресленої фіксації уваги дорослих на запинаннях у мовленні дітей, що провокує закріплення у мозку патологічної домінанти та страху мовлення.

На початку ХХ ст. Т. Гепфнер і Р. Денгардт описували заїкання як розлад, зумовлений мисленнєво-афективними процесами. Зокрема Т. Гепфнер наголошував, що основною причиною заїкання у дітей є такий психічний стан, унаслідок якого, шляхом егоцентричних роздумів про своє мовлення, виникає запам'ятовування спотвореного процесу говоріння та усвідомлення власної неповноцінності. Н. Власова, А. Смірнова, Ю. Флоренська, М. Хватцев, Ф. Штоккерт, А. Włachnio, А. Przepiórka та ін. підтверджують факти негативного впливу зосередження уваги особистості на існуючому мовленнєвому порушенні [2, 6].

З середини ХХ ст. поглиблюються дослідження у цьому напрямку. Так, М. Хватцевим відмічається, що внаслідок психологічного шоку чи травми утворюються поодинокі затинання у вигляді розладу координації, але не судомного характеру. Водночас, чим частіше фіксується увага дитини на затинаннях, тим більше їх виникає у мовленні, т. ч. розпочинається процес формування справжнього заїкання. З простого розладу координації поступово формується невроз, перетворюючись на патологічний умовний рефлекс. Г. Волкова у своїх дослідженнях простежила наступну залежність між фіксацією уваги особистості на власному недоліку та розвитком у неї невротичних рис: чим вищий акцент уваги на мовленні – тим більший прояв заїкання.

А. Лібман, Г. Неткачев, Ю. Флоренська, Е. Фрешельс характеризували заїкання як асоціативний розлад психологічного характеру (раптова зупинка думок, переривання асоціативного процесу) [10]. М. Зеєман, Н. Чевельова, С. Шевченко дотримуються позиції, що даний мовленнєвий розлад безпосередньо пов'язаний з процесом формування особистості і саме невротичні риси спричинюють появу заїкання [4].

Зв'язок порушення психологічного розвитку дитини та появи невротичних рис особистості з заїканням простежується у працях М. Асатіані, Л. Белякової, С. Дель, О. Дьякової, О. Гопіченко, Л. Журавльової, В. Кондратенко, С. Коноплястої, А. Кравченка, С. Миронової, Ю. Рібцун, В. Селіверстова, В. Тарасун, В. Тищенко, М. Хватцева, В. Шкловського, Р. Юрової та ін. Дослідники

відзначають, що унаслідок наявності заїкання загострюються невротичні риси особистості, які ускладнюють комунікацію та взаємини з оточуючими, травмують психіку дитини.

Нейрофізіологічні причини виникнення заїкання згадуються у працях М. Жинкіна (1958). Дослідник відзначав, що заїкання – це порушення добору звукових елементів при утворенні слів, що супроводжується труднощами саморегуляції при керуванні мовленнєвими рухами на рівні складу. Вчений вважав, що чим більше порушується саморегуляція у дитини, тим сильнішою стає фіксація особистості на недоліку та зростає занепокоєння при породженні мовленнєвих висловлювань, що перетворюється на патологічно умовний рефлекс, який все частіше виникає на початку мовлення [3].

Р. Левіна, С. Миронова, О. Пеллінгер розглядали заїкання як недорозвиток мовлення у вигляді розладу комунікативної функції. На думку Р. Левіної (1963, 1966) комунікація є особливим видом психічної діяльності, що відбувається під час спілкування та характеризується одночасним, миттєвим добром слів і побудовою фрази, розумінням чужого мовлення та його підтексту, осмисленням вживаних лексичних засобів. Автор переконливо доводить, що виникнення заїкання обумовлене порушеннями мовленнєвого акту, мовленнєвої поведінки та позамовленнєвої діяльності загалом.

Нейролінгвістична теорія, або теорія міжпівкульної взаємодії, свідчить, що заїкання – це порушення ритмічної організації другої сигнальної системи на рівні складової (підкоркової), словесної (правопівкульної) та синтагмальної (злагоджена робота півкуль мозку, необхідна для вироблення ритміко-смыслових координацій) рим (Т. Візель; 1999, 2004, 2009).

Деякі вчені відзначають важливу роль міжпівкульної асиметрії головного мозку у формуванні вищих психічних функцій. Аритмічна робота міжпівкульних організацій призводить до порушення сприймання та відтворення ритму, що спричинює заїкання (І. Данилов, М. Лохов, О. Лурія, Є. Хомська, І. Черепанов).

О. Лурія зазначав, що узгодженість у часі та швидкості мовленнєвого потоку є координованою функцією повноцінного мовлення. Причиною мовленнєвих дезінтеграцій, у т. ч. й заїкання, є розлад міжпівкульної взаємодії та порушення темпо-ритмічних співвідношень психічних функцій. Виключення правої півкулі утруднює впізнавання інтонації, музичної мелодії, лівої – утруднює вимову і розпізнавання звуків мовлення (Л. Балонов, В. Деглін, А. Сиротюк).

Рухоритмічні причини виникнення заїкання знаходять все більше підтвердження серед кола сучасних науковців. Дослідження О. Лурії, І. Павлова, Б. Теплової, О. Ухтомського розкривали механізми формування темпо-ритмічних рухів. Автори наводили переконливі факти з приводу того, що стан людини залежить від темпо-ритмічних кореляцій процесу вищих психічних функцій, локалізованих у центральній нервовій системі. Розлади темпо-ритмічної сторони порушують мовленнєву функцію дитини, знижують працездатність та продуктивність діяльності загалом.

Темпо-ритмічна організація та інтонація усного мовлення, на думку Т. Іванової-Лук'янової та І. Поварової, об'єднують і координують усне мовлення, а їх порушення призводять до заїкання. Л. Белякова, Г. Волкова, О. Дьякова, С. Леонова, В. Селівестров та ін. дають визначення заїкання як складного психофізичного порушення з характерними розладами темпо-ритмічної сторони мовлення, зумовленими судомами м'язів мовленнєво-рухового апарату [8].

Л. Андропова-Арутюнян, С. Асланова, Л. Белякова, Н. Власова, О. Дьякова, Т. Когновицька, В. Кондратенко, Л. Копачевська та ін. науково підтверджують, що порушення плавності мовлення призводить до деформації темпо-ритмічної організації та інтонації усного мовлення (паузи, наголос, мелодика, динамічна гармонія), які спричинюють виникнення заїкання.

Мультифакторні причини виникнення заїкання розглядаються дослідниками одночасно з різних боків: нейрофізіологічного, психологічного, лінгвістичного, клінічного (Н. Асатіані, Л. Белякова, М. Буянов, Б. Драпкін, Н. Власова, М. Жинкін, В. Кочергіна, О. Лурія, І. Поварова, І. Сікорський, В. Шкловський, J. Dunaj E. Humeniuk, B. Piérart, Z. Tarkowski та ін.).

Висновки. На сьогодні у науковій літературі представлено широкий спектр різноманітних підходів до визначення причин виникнення такого мовленнєвого порушення, але, наразі, не існує єдиної концепції етіології заїкання, що обумовлено значною різноманітністю можливих умов його виникнення, особливостей протікання та варіантів реагування на зазначений розлад. Саме вплив на організм окремих зовнішніх чи внутрішніх шкідливих факторів або їх комплексу визначає специфіку та етіологію мовленнєвого розладу. При цьому важливе значення має час, характер та локалізація порушення, пластичність нервової системи дитини, ступінь сформованості мовлення на час появи розладу.

Отже, заїкання – це складне багатоаспектне мовленнєве порушення, при якому судоми м'язів мовленнєво-рухового апарату дискоординують темп, ритм та плавність мовлення. Простеження етіології виникнення зазначеного мовленнєвого розладу дасть змогу на цій основі створити диференційовану методику діагностики різних форм заїкання у дітей старшого дошкільного віку та розробити відповідну програму компенсаційної роботи.

Referense

1. Белякова Л. И., Дьякова Е. А. Заикание: учебн. пособие для студентов пед. ин-тов. Москва: В. Секачев. 1998. 304 с.
Beliakova, L., Diakova, E. (1998). Zaykanye. [Stutter:]: Uchebnoe posobyе dlia studentov ped. un-tov. [Training manual for students]. Moscow, Russia: V. Sekachev.
2. Власова Н. А., Беккер К.-П. Этиология заикания. Заикание. Москва: Медицина, 1978. С. 11–15.
Vlasova, N., Bekker, K.-P. (1978). Etymologyia zaykanyia. Zaykanye. [Etiology of stuttering. Stuttering]. Moscow, USSR: Medytsyna.
3. Жинкин Н. И. Механизмы речи. Москва: Медицина. 1968. 370 с.
Zhynkun, N. (1968). Mekhanyzmy rechy. [The mechanisms of speech]. Moscow, USSR: Medytsyna.
4. Зеeman М. Расстройства речи в детском возрасте. Пер. с чешск. Москва: Медгиз. 1962. 299 с.
Zeeman, M. (1962). Rasstroistva rechy v detskom vozraste. [Speech Disorders in Childhood]. Per. s cheshsk. Moscow, USSR: Medhyz.
5. Куссмауль А. Расстройства речи: Опыт патологии речи д-ра А. Куссмауля. Пер. с нем. Киев: Издание врача Х. Б. Хавкина. 1879. 276 с.
Kussmaul, A. (1879). Rasstroistva rechy : Opyt patolohyy rechy d-ra A. Kussmaulia. [Speech Disorders: The Experience of Dr. A. Kussmaul's Speech Pathology]. Per. s nem. Kyiv, Russian Empire : Yzdanye vracha Kh. B. Khavkyna.
6. Миссуловин Л. Я. Патоморфоз заикания. Изменение картины возникновения и течения заикания, особенности коррекционной работы: учебное пособие. Санкт-Петербург: Издательство «Союз», 2002. 320 с.
Myssulovyn, L. (2002). Patomorfoz zaykanyia. Yzmenenye kartyny voznyknovenyia y techenyia zaykanyia, osobennosty korrektsyonnoi raboty. [Pathomorphism of stuttering. Changing the picture of the occurrence and course of stuttering, features of correctional work] : Uchebnoe posobyе [a training manual]. St. Petersburg, Russia: Yzdatelstvo Soiuz.
7. Рібцун Ю. В. До питання диференційної діагностики заїкання. Педагогіка та психологія: традиції та інновації. Матер. наук.-практ. конф., 17–18 лют. 2012. Харків: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2012. С. 40–41.
Ribtsun, Yu. (2012). Do pytannia dyferentsiinoi diahnostryky zaikannia. Pedahohika ta psykholohiia : tradytsii ta innovatsii. [On the issue of differential diagnosis of stuttering. Pedagogy and Psychology: Traditions and Innovations] : Mater. nauk.-prakt. konf., 17–18 liut. 2012, Kharkiv, Ukraїna. [Mater. Research Practice Conf., Feb. 17-18]: Skhidnoukrainska orhanizatsiia «Tsentр pedahohichnykh doslidzhen», 40–41.
8. Селиверстов В. И. Заикание у детей: пособие для логопедов. Москва. 1979. 160 с.
Selyverstov, V. (1979). Zaykanye u detei [Stuttering in children]: posobyе dlia lohopedov [a guide for speech therapists]. Moscow, USSR.
9. Сикорский И. Библиотека логопеда. Заикание. Москва: Астрель, 2015. 192 с.
Sykorskyi, Y. (2015). Vyblyoteka lohopeda. Zaykanye. [Speech therapist library. Stuttering]. Moscow, Russia: Astrel.
10. Флоренская Ю. А. Клиника и терапия нарушений речи. Москва-Ленинград, 1949. 150 с.
Florenskaia, Yu. (1949). Klynyka y terapiya narushenyi rechy. [Clinic and therapy of speech disorders]. Moscow-Leningrad, Russia.
11. Фрешельс Э. Заикание. Москва, 1931. 57 с.
Freshels, E. (1931). Zaykanye. [Stuttering]. Moscow, USSR.
12. Хватцев М. Е. Заикание – недуг устранимый. Ленинград: Медицина, 1972. 72 с.
Khvattsev, M. E. (1972). Zaykanye – neduh ustraniaemyi. [Stuttering – Ailment Eliminated]. Leinigrad, USSR: Medytsyna.
13. Шкловский В. М. Заикание: монография. Москва: ICE, 1994. 256 с.
Shklovskiy, V. M. (1994). Zaykanye. [Stuttering]: monohrafiya [a monograph]. Moscow, Russia: ICE.
14. Ястребова А. В. Коррекция заикания у учащихся начальных общеобразовательных учреждений. Москва: АРКТИ, 2000. 96 с.
Iastrebova, A. (2000). Korrektsyia zaykanyia u uchaschykhsia nachalnykh obshcheobrazovatelnykh uchrezhdeniy. [Correction of stuttering in students of primary educational institutions]. Moscow, Russia: ARKTY.
15. Kehoe, T. D. (1998). Stuttering: Science, therapy and practice. Casa Futura Technologies.

Dolzhenko S.

ORCID 0000-0001-7407-5388

Postgraduate of the Speech Therapy Department,
Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology
of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine) E-mail: dolzhenkos@ukr.net

Ribtzun Y.

ORCID 0000-0002-2672-3704

ResearcherID O-7464-2016

Ph.D. in Pedagogical Sciences, Senior Research Fellow,
Senior Researcher of the Speech Therapy Department,
Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology
of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine) E-mail: logojuli@i.ua

THE PROBLEM OF STUTTERING: HISTORICAL ASPECT

The purpose of work is a qualitative analysis of the psychological-pedagogical, speech-language and medical source based on the problem of covering the causes of stuttering in children.

Methodology. The methodological basis of the study was: the theory of gradual formation of mental actions (P. Halperin, N. Talizina, etc.) and the central organization of movements and oral speech (M. Bernstein, M. Vvedensky, O. Luria, O. Ukhtomsky, etc.); the doctrine of methods of complex diagnostics and correction of speech development disorders in children (L. Volkova, K. Karlepp, R. Lalaeva, V. Lubovsky, O. Luria, O. Mastjukova, O. Orfinskaya, Y. Ribtzun, E. Sobotovich, N. Traugott, etc.); provisions on patterns and features of mental, psychophysical, and personal development of children (L. Bozhovich, L. Vygotsky, V. Krutetsky, M. Lisina, V. Merlin, etc.); evolutionary-dynamic, neuropsychological approach to the study of children with speech disorders (T. Akhutina, T. Wiesel, T. Volkovskaya, G. Semenovich, T. Fotekova, L. Tsvetkova, etc.); the concept of the structure of linguistic knowledge, the mechanisms of their acquisition and the peculiarities of mastering speech activity at the practical level in the process of ont- and dysontogenesis (V. Beltyukov, L. Vygotsky, M. Zhinkin, N. Zhukov, M. Zeeman, I. Zimnya, O. Leontiev, R. Levin and others).

The following methods were used: theoretical – analysis of scientific literature on the problem of research, sources of the Internet; a historical method for studying the causes of stuttering in chronological order; empirical-theoretical – problem-targeted, comparative, methods of abstraction, analysis, synthesis, analogy to find out the links between past and present, generalization, systematization and interpretation of the data being studied.

The scientific novelty is to cover an expanded set of possible causes of stuttering in the modern contingent of older preschool children.

Conclusions. The problem of the etiology of stuttering has been and remains relevant to the field of speech therapy, special psychology and medicine. Despite the large number of scientific investigations into the cause of stuttering, there is still no single conception of vision for speech disorder. A detailed analysis of the causes of stuttering in children will allow us to re-identify the possible forms of this disorder and to identify appropriate educational routes in the work with older stuttering children.

Keywords: speech disorders, etiology, stuttering.

Стаття надійшла до редакції: 20.09.2019

Рецензент: **О. Проніков** – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, психології і методики фізичного виховання Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка